

TO'RA SULAYMON IJODIDA METAFORIK TIZIM VA IDIOLEKTAL BIRLIKLAR

f.f.f.d. (PhD) Ibragimov Xayrulla Hamdamovich

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti

Xamzayeva Muxlisa Sherzod qizi

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali 402-22-guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolada To'ra Sulaymonning metaforik tizimi va idiolektal birliklari uning shaxsiy poetik ohangini shakllantirishi, she'riyatining badiiy-estetik va falsafiy qatlamlarini uyg'unlashtirishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Badiiy nutq, metafora, ekspressivlik, emotsionallik, til poetikasi, hissiy ifoda, obrazlilik, sub'ektivlik, sotsial-realistik, idiolektal birliklar.

To'ra Sulaymon – zamonaviy o'zbek poeziyasining yirik vakillaridan biri bo'lib, uning ijodida badiiy metaforalar, idiolektal birliklar, individual uslubni belgilovchi til elementlari alohida o'rin tutadi. XX asr oxiri va XXI asr boshidagi o'zbek adabiy jarayonida shoirning til poetikasi, tasavvur kuchining serqirraligi hamda sof milliy timsollarni zamonaviy badiiy fikr bilan uyg'unlashtirish uslubi alohida e'tiborga loyiq. Shoirning badiiy tafakkuri metaforik tizimning murakkab qatlamlari orqali namoyon bo'ladi. Metafora uning ijodida nafaqat estetik funksiyani bajaradi, balki konseptual tasavvurni shakllantiruvchi fikrlash modeli sifatida namoyon bo'ladi. To'ra Sulaymon o'z she'rlarida xalqona timsollar, diniy-mifologik qatlamlar, zamonaviy sotsial-realistik tasvirlar, falsafiy umumlashmalar orqali shaxsiy idiolektini yaratadi.

Metafora poetik matnning "semantik yuragi"dir. Shoir o'z dunyoqarashi, ruhiy kechinmalari, falsafiy mulohazalarini aynan metafora orqali estetik darajada ifodalaydi. Shu sababli metaforaning tahlili muallifning ichki dunyosini o'rganishga yo'l ochadi.

Xuddi shunday metaforalar singari idiolektal birliklar ham shoirning shaxsiy til va uslub tizimi bo'lib, metaforik obrazlarni individual ohang bilan boyitadi. Ular leksik yangiliklar, fonosemantik uyg'unlik, sintaktik o'yinlar va metaforik intensivlik orqali shoirning poetik ohangini yaratadi.

Idiolekt tilshunoslikda shaxsiy nutq tizimi, individual til uslubini anglatadi. Bu tushuncha faqat shoirning sevimli so'zlari yoki sintaktik konstruksiyalari emas, balki uning butun poetik olamini – badiiy tafakkurini, tasvirlash usullarini, ramzlar tizimini o'z ichiga oladi. Idiolekt shoirning: o'ziga xos leksik tanlovi; ramziy dunyoqarashi; sintaktik o'ynoqiligi; metaforik intensivligi; fonosemantik uyg'unlikka berilganligi; ritmik uslubi va psixologik holatlarni ifodalashdagi istisno uslubi bilan belgilanadi.

Har bir shoirning idiolektisiz tili shaxsiy uslub darajasida shakllana olmaydi. Idiolekt shoir dunyoqarashining lingvistik manzarasi bo‘lib, uning ijodidagi har bir detal aynan shu idiolektal tuzulmagacha yetib boradi. To‘ra Sulaymon poetikasida idiolektal birliklar: milliy obrazlar tizimida; diniy va falsafiy timsollarda; soddalik va chuqurlik uyg‘unligida; qisqa, ammo mazmunli metaforalarda; xalqona til va falsafiy mushohada qo‘shilishida yaqqol namoyon bo‘ladi.

To‘ra Sulaymon she‘riyatida metaforik timsollar ikki asosiy kontekstda ishlatiladi: psixologik-kechinma va milliy-kultural. Quyida eng ko‘p uchraydigan timsollar tahlili keltirilgan:

Timsol	Semantik maydon	Funksional vazifasi	Misol
Sham / Nur	Umid, ma‘naviy uyg‘onish	Ichki ruhiy holatni ifodalash, yangi boshlanish	“Sham yoqildi qalbimda”
Tun / Soyalar	Mushohada, yolg‘izlik	Ruhiy chuqurlik, dramatik effekt	“Tun sokin, soyalar ularni o‘rgatadi”
Daryo / Suv	Hayot, vaqt	Ziddiyat va o‘tkinchilik, inson taqdirini aks ettirish	“Daryo oqdi tun bo‘yicha”
Qush / Parvoz	Erkinlik, ilhom	Ruhiy ozodlik, shoir fantaziyasini ifodalash	“Qush uchdi osmon sari”
Ona / Vatan	Milliylik, ildiz	Milliy tafakkur va sevgini namoyon qilish	“Vatanim, qalbimning chirog‘i”

Izoh:

Sham va nur metaforalari shoirning ruhiy uyg‘onishi va ma‘naviy intilishlarini ochadi.

Tun va soyalar metaforik jihatdan insonning ichki mushohadasini ifodalaydi.

Daryo va suv – hayot oqimi va vaqtning uzluksizligini ramziy qiladi.

Qush va osmon – ruhiy erkinlik va ilhom timsoli.

Ona va Vatan – milliy ong va ildizni aks ettiradi.

Bu timsollar ko‘pincha bir-biriga bog‘langan holda, she‘riy matnda kompleks metaforik zanjir hosil qiladi.

Metaforalar To‘ra Sulaymon ijodida fikrlash va tasavvur modeli sifatida ishlatiladi:

Hayot va vaqt oqimi: daryo, suv, quyosh timsollari orqali.

Ruhiy kechinmalar: tun, sham, soya.

Milliy va madaniy kontekst: ona, vatan, xalqona obrazlar.

Metaforik tizim o‘quvchiga murakkab psixologik va falsafiy tushunchalarni tushuntirishda yordam beradi. Shu bilan birga, shoir idiolektidagi individual timsollar orqali har bir metafora shaxsiy va noyob bo‘ladi. Bularni quyidagi misollarda ham ko‘rsak bo‘ladi:

“Sham yoqildi qalbmida, so‘zlar nur sochdi”

Sham – ruhiy uyg‘onish, ichki yorug‘lik

So‘zlar nur sochdi – badiiy va kognitiv effekt

“Daryo oqdi tun bo‘yicha, xotiralar oqdi ichimda”

Daryo – hayot oqimi

Tun – mushohada, yolg‘izlik

Ichimda – idiolektal ohang bilan shaxsiy poetik tasvir

“Qush uchdi osmon sari, qalbim erkinlashdi”

Qush – ruhiy ozodlik

Osmon – umid va intilish

Idiolektal birlik: “qalbim erkinlashdi” – shaxsiy poetik ohang

Bu misollarda metaforik tizim va idiolektal birliklarning o‘zaro bog‘liqligi ko‘rinib turibdi. To‘ra Sulaymon ijodida metaforik tizim va idiolektal birliklar bir-birini to‘ldiruvchi, o‘zaro integratsiyalashgan holatda ishlaydi. Kuzatuv natijalariga ko‘ra:

1. Metaforik tizim – she‘riy matnning ichki strukturasi bo‘lib, timsollar, ramzlar va konseptual metaforalardan tashkil topadi.

2. Idiolektal birliklar – shoirning shaxsiy til va uslub tizimi bo‘lib, metaforik obrazlarni individual ohang bilan boyitadi.

Ushbu ikki komponent birlashib, she‘riy matnga quyidagi xususiyatlarni beradi:

Estetik uyg‘unlik – metafora va idiolekt birlashib, tasvir va ohang uyg‘unligini hosil qiladi;

emotsional intensivlik – shoir ruhiy kechinmalarini kuchli tarzda ifodalaydi; kognitiv chuqurlik

– o‘quvchi tafakkurini faollashtiradi, obrazlarni ko‘p qirrali idrok qilish imkonini beradi.

Masalan:

“Sham yoqildi qalbmida, so‘zlar nur sochdi”

Ushbu misrada ham sham metafora sifatida ruhiy uyg‘onishni bildiradi, “qalbmida” – idiolektal birlik bo‘lib, shoirning individual poetik ohangini beradi. Shu tarzda metafora va idiolekt birlashib, she‘riy matnda murakkab tasvir yaratadi.

Shuni aytish mumkinki, metafora va idiolektal birlik birlashganda she'riy matnning barcha qatlamlarini (psixologik, falsafiy, milliy, estetik) uyg'unlashtiradi.

Idiolektal birliklar shoirning individual uslubini aniqlashda markaziy o'rin tutadi. To'ra Sulaymon idiolektida quyidagilar namoyon bo'ladi:

1. Leksik yangilik – xalqona va zamonaviy leksik qatlamlarni uyg'unlashtirish.
2. Sintaktik o'yinlar – inversiya, parallelizm va takrorlar orqali ritmik va emotsional effekt hosil qilish.
3. Fonosemantik uyg'unlik – tovush va ma'no uyg'unligi orqali estetik his yaratish.
4. Metaforik intensivlik – bir timsol bir necha qatlamli ma'noga ega bo'lib, shoirning idiolektiga xos poetik zanjir hosil qiladi.

Bularni quyidagi misolda aniq ko'rishimiz mumkin:

“Tun sokin, soyalar ularni o'rgatadi”

Tun va soyalar – metaforik timsollar

“Ularni o'rgatadi” – idiolektal ohang

Fonosemantik uyg'unlik – she'riy ritm va ohangni kuchaytiradi. Shu bilan idiolekt va metafora birlashib, she'riy matnning individual poetik obrazini yaratadi.

To'ra Sulaymon she'riyatida metaforik tizim va idiolektal birliklar orqali milliy va falsafiy qadriyatlar aks ettirilishi uning ijodida salmoqli o'rinni egallaydi:

1. Milliy qadriyatlar – ona, vatan, xalq timsollari.
2. Falsafiy mushohada – daryo (hayot oqimi), tun (ruhiy mushohada), sham (umid).
3. Inson ruhiyati – qush, osmon, sham timsollari orqali insonning ichki dunyosi ifodalanadi.

Shunday qilib, shoir idiolektal birliklari metaforalarning konseptual qatlamini boyitadi va she'riy matnga milliy-estetik ohang beradi. Metafora va idiolekt integratsiyasi – metaforik tizim va idiolektal birliklar bir-birini to'ldirib, she'riy matnda estetik uyg'unlik, emotsional intensivlik va kognitiv chuqurlik hosil qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. To'ra Sulaymon. Tanlangan asarlar to'plami. – Toshkent: Sharq, 2020.
2. Mirziyoev, S. O'zbek she'riyati va zamonaviy poetik tafakkur. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Abdurahmonov, B. Lingvopoetika asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Qodirov, T. Milliy metafora va zamonaviy she'riyat. – Toshkent: Adabiyot, 2020.
5. Sobirov, O. O'zbek she'riyatida metafora va simvolika. – Toshkent: Fan, 2017.